

Hamza Ridžal

Muzički mekami u tekijskim ilahijama

UDK 783:28-29

Sažetak

Sakralna muzička tradicija Bošnjaka u cijelosti je realizirana u mekamatu – muzičkom sistemu orijentalno-islamskog kulturnog kruga. U mekamatu se uče Kur'an, salavati, zikrovi, salle i ezani. Posebno mjesto u toj sakralnoj muzičkoj tradiciji zauzimaju ilahije i kaside, a među njima tekijska ilahija kao autentični izraz bošnjačke duhovnosti i pjesničkog genija. Poput ezana na bosanskim džamijama, ilahije i kaside što se uče u našoj tradiciji bez izuzetka su realizirane u jednom od osam temeljnih mekama: saba, nehavend, adžem, bejati, sika, hidžaz, rest i kurd. Sama tekijska ilahija uglavnom je komponirana u mekamima bejati, nehavend i hidžaz, uz tek nekoliko izuzetaka. Autor ustvrđuje da je bosanska tradicija tekijske ilahije muzički oblikovala posebnu podvrstu mekama bejati, u ovom radu nazvanom "bosnejni". U "bosnejniju" je drugi ton na oktavi mekama bejati izravnavan u temperovani sistem skala, tonski identičan dorskom modusu iz starocrkvenog muzičkog sistema. U isto vrijeme je "bosnejni" očuvao melodijsko kretanje (sejir) mekama bejati, što ovu skalu nesumnjivo svrstava u sistem mekamata. U "otkrivanju" nove podvrste mekama bejati, te ukazivanju na utjecaj tekijskih ilahija na savremene ilahije i kaside na bosanskom jeziku, poseban je značaj ovog rada. Također, njegov se značaj ogleda i u činjenici da je riječ o prvom radu pisanom na južnoslavenskom govornom području koji se bavi mekamatom u tekijskoj ilahiji.

Ključne riječi: tekijska ilahija, tesavvuf, mekam, mekamat, muzika, bošnjačka kultura, bejati, nehavend, hidžaz, Ašik Junuz, Abdulvehab Ilhamija, Abdurrahman Sirrija, Muhammed Mejli, Selim Sami.

Uvod

Tekijska ilahija neodvojiva je od mekamata, muzičkog sistema oblikovanog u orijentalno-islamskoj kulturi. Mekamat je kao zaseban i specifičan sistem muzičkih skala oblikovan različitim kulturnim silnicama, ali presudan utjecaj na njegov nastanak i razvoj izvršio je Kur'an, tačnije, modaliteti melodičnog učenja Svetog Teksta. Učenje Kur'ana nije propisano kao običan govor. U četvrtom ajetu sure *Al-Muzzammil* Kur'an zahtijeva učenje s *tertilom* – polahko i razgovjetno, s melodikom jasne dikcije. S obzirom na ovaj kur'anski zahtjev, ali i na preporuke da se Kur'an uči melodično zabilježene u zbirkama hadisa¹, već u vremenu ashaba izdvajali su se pojedinci koji su ostali upamćeni kao izrazito dobri učaci Kur'ana. S vremenom se u orijentalno-islamskom kulturnom krugu razvila posebna grana matematike koja se bavila melodioznošću interpretacije Kur'ana ili mekamima. Treba podsjetiti da se i sama muzika u klasičnom sistemu nauke smatrala dijelom matematike, uz geometriju, astronomiju i aritmetiku. Teorija mekama razvijala se od filozofa El-Kindija², preko El-Farabija³, Ibn Sine⁴ i Abdulkadira Meragija⁵, koji je početkom 15. stoljeća sistematizirao mekame, pa do nekih savremenih autora koji su napisali zasebne studije o određenim porodicama mekama i njihovim podvrstama. S obzirom na brojnost autora koji su se bavili ovom temom, postoje i različite definicije mekama.

Pojam "mekam" u arapskom jeziku ima široko semantičko polje. Temeljno značenje te riječi jeste "mjesto", "položaj" ili "postaja", a u kontekstu muzike koristi se u značenju muzičke skale. Pojednostavljene teorije označavaju mekam kao posebnu muzičku skalu i grupu melodijskih

motiva u kojim se kreće određena vokalna i/ili instrumentalna izvedba. Mekam, dakle, nije tek jedna melodija, već muzička struktura satkana od osam jasno preciziranih tonova i mikrotonova, od kojih najviši ima dvostruko veću frekvenciju od najnižeg. Stoga se jedan mekam može svirati, pjevati ili učiti na beskrajno mnogo različitih melodija, ali pod uvjetom da izvođač poštuje utvrđenu strukturu tog mekama ne upotrebljavajući tonove i mikrotonove koji mu ne pripadaju.

Kompleksnije i preciznije definicije određuju mekam i kao zasebnu strukturu koja ima definiran tonalno-prostorni, ali ne i ritmičko-vremenski faktor. Neki autori čak ističu i specifične trilere kao karakteristike određenih mekama, definirajući mekam kao cjelovitost stilskih muzičkih oblika u odnosu na dinamiku i kretanje melodije (sejir), tonske varijante, melizme, ritam i tempo. Kombinacijom određenih tonova i mikrotonova, te muzičkog tempa i intervala, mekami nastoje biti muzički izraz različitih emotivnih stanja. Stoga najpoznatiji svjetski učaci Kur'ana uvijek nastoje značenje ajeta prilagoditi jednom od osam osnovnih mekama. Oni su: *saba*, *nehavend*, *adžem*, *bejati*, *sika*, *hidžaz*, *rest* i *kurd*.

Kako se mekamat usložnjavao i granao i kako su pojedine razlike unutar svakog mekama pojedinačno sve jasnije dolazile do izražaja, s vremenom je navedenih osam mekama dobilo svoje podvrste. Tako se osam osnovnih mekama, s dodatkom mekama *neva*, danas tretiraju kao porodice od kojih svaka ima mnoštvo podvrsta. Kad se razmotre sve vrste i podvrste u arapskom, perzijskom i turskom mekamatu, dođe se do broja od iznad 150 poznatih i priznatih mekama. Svaki od njih ima svoje ime i jasno definiranu tonalnu strukturu koja se od drugih mekama iz

¹ Od Ebu Ebu Hurejre se prenosi: "Nije od nas ko lijepim glasom ne uči Kur'an" (bilježi Buhari u svome *Sabihu*). Ibn Abbas od Poslanika, a.s., prenosi hadis: "Ukrašavajte Kur'an vašim glasom" (bilježe: Ebu Davud, Nesai, Ibn Madže, Ahmed, Darimi, Ibn Huzejme, Ibn Hibban, Hakim i drugi)...

² Ebu Jusuf Jakub ibn Ishak es-Sabbah el-Kindi (801-873) prvi je u arapskom jeziku upotrijebio pojam "musiqia". Napisao je petnaest traktata o muzici, od kojih je pet sačuvano. Najznačajnije njegovo djelo iz oblasti muzike jeste *Risala o komponovanju melodija* u kojem je prvi put definiran pojam "mekama" kao uređene muzičke skale.

³ Ebu Nasr Muhammed ibn Muhammed El-Farabi (c. 972–950/951) napisao je *Veliku knjigu o muzici*, jedno od najvažnijih orijentalno-islamskih klasičnih teorijskih

djela o muzici. Značajna zapažanja o učincima muzike iznio je i u svome traktatu *Značenja intelekta*.

⁴ Ebu Ali El-Husejn ibn Abdullah ibn Sina (980–1037) muzikom se bavio u nekoliko svojih traktata od kojih je za teoriju muzike i mekamata najvažnija *Risala o nefsu*. Ipak, njegov najveći doprinos teoriji muzike sačuvan je u njegovom grandioznom djelu *Knjiga ozdravljenja*. U ovoj naučnoj enciklopediji Ibn Sina pisao je i o vlastitim iskustvima liječenja pacijenata mekamskom muzikom.

⁵ Abdulkadir Meragi (1353–1435) jedan je od najvažnijih historičara i teoretičara mekamske muzike. Napisao je šest obimnih studija o muzici. Njegova najvažnija djela su *Bogatstvo melodija*, *Društvo melodija*, *Svrha melodija* i *Muzički radovi*.

iste porodice razlikuje tek neznatno. Neki od njih, poput mekama *arwaj khurusan, shurouki* ili *maa-rana* danas se ne upotrebljavaju. Teoretičar i historičar muzike Scott L. Marcus u tekstu "Modulacije u arapskoj muzici", publiciranom u časopisu *Ethnomusicology* 1992. godine, tvrdi da "trenutno ne postoji niti jedna muzička kompozicija realizirana u jednom od ovih mekama".⁶ Uprkos usložnjavanju mekamata, sakralno učenje uglavnom je ostalo u okvirima tradicionalnih osam mekama. Pod sintagmom "sakralno učenje" podrazumijevamo ne samo učenje Kur'ana već i učenje ezana, salavata, salli, mevluda, ilahija i kasida.

Svaki od osam mekama predstavlja ekvivalent određenoj emociji. *Saba* izražava bol, muku i tugu; *nehavend* ljubav dvoje zaljubljenih, žudnju, čak čežnju; *adžem* izražava ponos te se upotrebljava u svečanostima i u vojne svrhe; *bejati* melanholiju uz prizvuk romantike; *sika* u muzici izražava sreću i radost, dok u vokalnoj izvedbi može izazvati i jezu; *hidžaz* izražava oduševljenje ekstatičnom ljubavlju i svrstava se u red tužnih mekama; *rest* izražava sreću a *kurd* bol i žudnju (najčešće za domovinom ili porodicom, ali može poslužiti izražavanju žudnje i ljubavi između dvoje zaljubljenih). Još je Al-Farabi u *Velikoj knjizi o muzici* zahtijevao da se melodija / mekam prilagodi značenju teksta, bio on ili ne sakralnog porijekla. Suština mekamata upravo je u tome, jer se samo tako slušaocima koji ne razumiju sam tekst (kao što je slučaj s nearapima koji slušaju učenje Kur'ana a ne razumiju arapski jezik) omogućava razumijevanje emocije na nivou koji nadilazi diskurzivni jezik. Stoga je melodiju neophodno prilagoditi značenju teksta.

Mekamat i bošnjačka kultura

Mekamat je izvršio veoma snažan i prepoznatljiv utjecaj na bošnjačku kulturu. U sakralnoj

upotrebi prepoznajemo ga u melodijama ezana, salavata, zikira u tekijama i salli – specifičnom obliku zikira kojim se obavještava o nečijoj smrti. Taj utjecaj prepoznajemo i u melodijama ilahija i kasida, ali i u profanim muzičkim formama kakve su melodije sevdalinki i pjesama nastalih po uzoru na njih. U novije vrijeme utjecaj mekamata osjetan je čak i u popularnoj muzici. Svako je najintrigantniji utjecaj kojeg je mekamska muzika ostavila na sevdalinke. Ova autohtona forma bošnjačke usmene književnosti snažno je obojena mekamatom, a u pojedinim su slučajevima cijele sevdalinke i pjesme nastale po uzoru na njih dosljedno spjevane u mekamskim strukturama⁷. Sve to svjedoči o snažnom utjecaju orijentalno-islamske muzike na bošnjačku kulturu u najširem smislu riječi. Također, mekamsko izvoriste melodije sevdalinke neosporiv je argument da je ova pjesma mogla nastati isključivo u muslimanskoj sredini čiju su auditivnu stvarnost oblikovali ezani i učenje Kur'ana.

U višestoljetnom islamskom prisustvu na Balkanu zabilježen je tek jedan pokušaj da se studiozno obradi utjecaj kur'anske melodioznosti na razvoj muzičkog folkloru bošnjačkog naroda, kao balkanskog naroda koji dominantno baštini islamsko naslijeđe. Riječ se o magistarskom radu hafiza Aziza Alilija pod naslovom "Kur'anska melodioznost i njene refleksije na kulturnu baštinu Bošnjaka"⁸. U ovom se radu hafiz Alili sporadično dotiče i pitanja utjecaja mekamata na ilahije i kaside u Bosni i Hercegovini. Međutim, Alili se ograničava na savremenu produkciju ilahija i kasida, uglavnom se baveći primjerima ilahija pisanih i snimanih krajem 20. i početkom 21. stoljeća.

Melodijama tekijskih ilahija bavio se nakšibendijski derviš Seid Strik, dugogodišnji vekil tekije na Nadmlinima i tekije u Potoku. Časopis *Kelamu'l Šifa* iz decembra 2007. godine prenosi autorski tekst Seida Strika pod nazivom "Tekijske melodije"⁹. Strik veliku pažnju u tekstu

⁶ Scott L. Marcus, "Modulation in Arab Music"; *Ethnomusicology*, vol. 36, 1992, str. 135.

⁷ Najveći utjecaj na melodiju sevdalinke izvršio je mekam hidžaz koji služi izražavanju ekstatične ljubavi. Dobar primjer mekama hidžaz jeste pjesma *Sa Gradačca bijele kule* čiji su završni trileri na svakom neparnom stihu identični trilerima jedne varijante ezana u mekamu hidžaz. Ima i onih sevdalinki, i pjesama pisanih po uzoru na sevdalinke, koje su spjevane u

mekamima kurd (*Razbolje se šimšir list*) i nehavend (*Zaplakala šećer đula*). U ovim je primjerima u potpunosti ispoštovana mekamska struktura specifična za mekame kurd i nehavend. Pored toga, u velikoj većini sevdalinki moguće je prepoznati elemente mekama nikriz, ali ne i dosljedno poštovanje njegove strukture kroz cijelu tonsku izvedbu sevdalinke.

⁸ Rad još uvijek nije publiciran, a dostupan je u biblioteci Fakulteta islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu.

posvećuje statusu muzike u islamskom pravu, te instrumentima koji se upotrebljavaju u tekijama, ali ne spominje mekamat – muzički sistem u kojem se uče tekijске ilahije. Ipak, njegov rad predstavlja hvale vrijedan napor da se opiše atmosfera u kojoj nastaju i u kojoj se uče tekijске ilahije, što će pomoći istraživačima i autorima koji se budu bavili tekijskom ilahijom i mekamatom.

Majka svih mekama

Tekijске ilahije u Bosni i Hercegovini i Sandžaku najčešće su učene u mekamu bejati¹⁰. najrasprostranjenijem mekamu u orijentalno-islamskoj kulturi. Neki autori čak smatraju da je ovaj mekam dovoljan kako bi se pjevalo / učilo sve što se može pjevati / učiti. Učaci Kur'ana najčešće s ovim mekatom započinju i završavaju učenje, a neki se koriste isključivo njime, bez miješanja drugih mekama. Razlog tome može biti i njegova jednostavnost, ali i prilagodljivost širokoj lepezi tema kojima se tekijška ilahija bavi. U bejatiju, majci svih mekama, mogu se učiti i ilahije o tevhidu i ljubavi, pokajanju i duhovnom putu, kaside o Poslaniku i Ehli-bejtu... Dakle, nije pogrešno iz aspekta muzikologije i mekamata učiti u mekamu bejati ilahije što se bave ovim širokim spektrom tema, međutim, to ne znači da je preporučljivo sve njih učiti u ovom mekamu. Analizom tekijških ilahija i posebno tekstova autora čije se ilahije najčešće uče u tekijama (Ašik Junuza, Selima Samija, Ilhami-babe, Sirri-babe i Mejli-babe) zaključujemo da je mekam bejati (i mekami iz porodice bejati) u pravilu upotrebljavan u onim ilahijama koje se bave podsjećanjem na koristi zikir-halke i blagodati ma dervišluka i duhovnog puta, te savjetovanjem derviša kako da se odnose prema duhovnom putu. Upravo je takav Sirrijin tekst *Ako hoćeš derviš bit*:

*Ako hoćeš derviš bit,
Valja srce očistit,
Rabbu širka ne činit,
La ilabe illallah.*

*Grijeхова se pokajat,
Na grijeh se ne vraćat,
Dragom Rabbu robovat,
La ilabe illallah...*

Autentična melodija ove ilahije komponovana je u mekamu bejati, te je sačuvana do danas.¹¹ I druge slične tekijске ilahije, pisane iz pera drugih autora, također su učene u bejatiju. Primjer tekijске ilahije koja govori o dervišluku i duhovnom putu, ali ovog puta iz prvog lica – kroz proživljeno iskustvo jednog putnika – može biti izvrsni Nesimijev tekst *Hrku srama i prezira na sebe sa obuko*. U ovom tekstu pozicija posmatranja je bitno drugačija. Dok se Sirrija obraća onima koji još nisu stvarno stupili u halku, pa ih još valja podsjećati na naredbe i zabrane, Nesimi u svoj tekst uvodi sufijsku simboliku iz registra divanske književnosti, podvlačeći razlike u poimanju vjere između hodžinskog literalizma i derviškog simbolizma:

Nekad odem u medresu ders da slušam najprije

*A poslije u mejhanu da se pića napijem
Hajdar, Hajdar, da se pića napijem
A poslije u mejhanu da se pića napijem
Hajdar, Hajdar, šta to koga briga je*

*Piće aška haram vam je hodže nama govore
Kada Allah piće toči ja ga pijem nek' je grijeh
Hajdar, Hajdar, ja ga pijem nek' je grijeh
Kada Allah piće toči ja ga pijem nek' je grijeh
Hajdar, Hajdar, šta to koga briga je*

Melodija ovog teksta u bosanskim tekijama sačuvala je melodiju svog turskog / osmanskog izvornika, dosljedno komponiranog u mekamu bejati.

Koliko je zastupljen mekam bejati u korpusu tekijških ilahija što govore o dervišluku i duhovnom putu svjedoči i činjenica da je autor ovog teksta uspio pronaći tek jednu ilahiju pisanu na ovu temu a da nije učena u mekamu bejati, ili mekama iz ove porodice, o čemu će kasnije biti govora.

Mnoge ilahije s navedenom tematikom učene su u jednom od ljepših mekamu iz porodice

zastupljenosti ovog mekama u reprezentativnim primjercima bosanskih tekijških ilahija.

¹¹ U mekamu bejati uče se i ilahije *Hak hak dejen* i *Nuri džemali* autora Sirri-babe pisane na osmanskom jeziku. Na turskom govornom području, ali i u nekim savremenim obradama u Bosni i Hercegovini, ilahija *Nuri džemali* uči se u mekamu hidžaz. Rijetki su to primjeri osmanskih tekstova koje su pisali Bošnjaci a da se i danas uče u mnogim tekijama.

⁹ Tekst je prvi put publiciran 15. decembra 1991. godine u Islamskim informativnim novinama *Preporod*. Ovo je ujedno i jedini tekst kojeg sam uspio pronaći u arhivskoj građi a da se bavi tekijškim melodijama.

¹⁰ Ne postoje egzaktni podaci i statistike o pitanju zastupljenosti mekama bejati u korpusu tekijških ilahija. Ipak, nema sumnje da je većina tekijških ilahija učena u ovom mekamu, što će biti jasnije nakon detaljnije eksplikacije

bejati. Riječ je o mekamu husejni, koji se od klasičnog bejatija razlikuje samo u šestom tonu oktave (umjesto polutonu prisutnog u bejatiju, u mekamu husejni prisutna je četvrtina tona). Razlika je neznatna i teško uočljiva. Habib Hassan Touma, autor izvanredne studije *Muzika Arapa*, smatra da nije pogrešno sve mekame iz jedne porodice "prepoznati" i "imenovati" po porodici kojoj pripadaju. Tako se i za husejni može reći da je to, ustvari, varijanta mekama bejati. Ipak, s obzirom na to da je teorijska distinkcija uspostavljena, ovdje ćemo istaknuti da su u ovoj varijanti bejatija, mekamu husejni, komponirane melodije za ilahije kakve su Ilhami-babina *Ako pitaš za dervise svijeta*, Ašik Junuzova *Glava svega pejgamberi* i Mejli-babina *Hej dervišu ti svog šejha savjet* čuj¹². Navedeni tekstovi Ilhami-babe i Mejli-babe ne samo da se uče u istom mekamu već im je i melodija identična.

Gledajući iz pozicije navedenih bosanskih tekij-skih ilahija učenih u husejniju, može se primijetiti da se u svakoj od njih, na različite načine, spominju duhovne hijerarhije i duhovni kolosi, od poslanika, preko derviša uopće, pa do utemeljitelja tarikata i duhovnih velikana minulih vremena. Dok Ilhamija pjeva o dervišima svijeta (*Ako pitaš za dervise svijeta / pogledaj im po svijetu turbeta, / sve je u njih što imade izzeta / Allah, Allah srcem zbori dervišu...*), a Ašik Junuz također spominje duhovne kolose (*Glava svega Pejgamberi / Erolije su svi Rehberi / ljudi, džini, Pejgamberi*), posebno odajući počast poslaniku Muhammedu, a.s., i iskazujući želju da ga vidi (*Junuz te želi vidjeti / pred tvoje noge padnuti / na Tvom putu Kurban biti*), Mejli-baba ide i korak dalje, pa u svakoj od jedanaest strofa spominje poimenice jednog duhovnog kolosa, tražeći duhovnu pomoć od nekih, što ovu kasidu ujedno čini i prvim istimdadom¹³ pisanim na bosanskom jeziku.

*Nemoj slušat' što ti zahir govori
moli Šejha da ti haznu otvori
nemoj da ti Rubanijjet izgori
daj nam Nusret ja Hazreti Ilhami.*

¹² Postoji i varijanta kaside *Hej dervišu ti svog šejha savjet* čuj komponirana u mekamu nehavend. Melodija na koju je učena varijanta u nehavendu gotovo je identična melodiji *Anadolke*. Od *Anadolke* razlikuje se u neznatno sporijem ritmu i završnim trilerima na prvom i drugom stihu svake strofe. Prema informacijama dostupnim autoru, ova se varijanta učila osamdesetih godina prošlog stoljeća u halki šejha Mustafe-efen-

*Nemoj ovdje za se tražit' nagradu
nemoj nikad potpomagat nepravdu
od harama ti učini ogradu
pomozi nam Sirri-baba ej Veli.*

Ono što odvaja husejni od mekama bejati, strogo teorijski gledano, jeste to što slušanje mekama husejni, pored melanholije i romantike, izaziva i smirenost i udobnost kakvu ne može proizvesti slušanje mekama bejati. Smiraj je, poručuju to i tekstovi i melodije navedenih kasida, i u samom spomenu Poslanika i dobrih robova Božijih.

Bosnejni – bosanski bejati

Dva su razloga zašto je većina tekij-skih ilahija komponirana u mekamu bejati i mekamima iz porodice bejati. Prije svega, zikrovi u bosanskim tekijama uče se u mekamu bejati. Ako se u pozadini zikira želi učiti određena ilahija (a neke su pisane s namjerom da se uče uz zikir), ona mora bit komponirana u istom mekamu u kojem se uči zikir. Stoga možemo zaključiti da je mekam zikira, ustvari, presudno utjecao na frekventnost mekama bejati u tekij-skim ilahijama. Dodatni razlog te frekventnosti može biti i činjenica da nijedan mekam nema takvu praktičnu upotrebljivost kao bejati, pa je njegova česta zastupljenost u izvedbi tekij-ske ilahije ne samo razumljiva već možda i nužna. Tekij-ska bratstva nisu profesionalni horovi i okupljaju ljude različitih glasovnih sposobnosti koji zajedno, kao jedan hor, uče ilahije i kaside. Ako bi se većina tekij-skih ilahija učila i jednom od mekama iz porodice sika, kao što su mekami musta'ar ili bastanikar, onda bi većina prisutnih bila primorana šutjeti. Od osam tonova na skalama dvaju navedenih mekama, dopuštena je upotreba tek tri cijela ton. Ostalo su mikrotonovi (polutonovi, trećine i četvrtine tona), što zahtijeva izuzetne glasovne sposobnosti i osjećaj za melodiju. S druge strane, u osam tonova na skali mekama bejati samo je jedan

dije Mujića, a danas se uči u samo jednoj sarajevskoj tekiji.

¹³ Istimdad je traženje Allahove pomoći posredstvom Njegovih dobrih robova. U užem smislu, istimdad je naziv za tekstove u kojima se od Poslanika i evlija traže duhovna pomoć i zauzeće. U bošnjačkoj tekij-skoj kulturi naročito je poznat *Istimdad* Poslanikovog unuka, hazreti Alija ibn Husejna Zejnul-Abidina.

Bayāt Family

Bayat بیات ▶ ◻

Bayāt بیات Nahawand نهوند

Bayat Shuri بیات شوری ▶ ◻

Bayāt بیات Hijaz حجاز

Hussayni حسینی ▶ ◻

Bayāt بیات Bayāt بیات

Hijaz Family

Hijaz حجاز ▶ ◻

Hijaz حجاز Rast راست

Hijaz Kar حجاز کار ▶ ◻

Hijaz حجاز Hijaz حجاز

Nahawand نهوند Hijaz حجاز

Nahawand Family

Nahawand نهوند ▶ ◻

Nahawand نهوند Hijaz حجاز

Farahfaza فرحفازا ▶ ◻

Nahawand نهوند Kurd کرد

Kurd کرد Nahawand نهوند

Sikah Family

Iraq عراق ▶ ◻

Sikah سیکاه Bayāt بیات

Rahat Al-Arwah راحة الأرواح ▶ ◻

Sikah سیکاه Hijaz حجاز

Bastanikar بسته نکار ▶ ◻

Sikah سیکاه Saba صبا

mikroton (četvrtina tona), što je slučaj i u melodijama bosanskih tekijjskih ilahija komponiranim u bejatiju, o čemu smo ranije govorili.

U nekim tekijjskim ilahijama izgubilo se četvrt tona na mjestu drugog od osam tonova na skali mekama bejati. Izgubilo se, dakle, ono po čemu je mekam bejati specifičan u odnosu na druge mekame orijentalno-islamske muzike. Iako se izgubilo četvrt tona na mjestu drugog tona oktave mekama bejati, u isto vrijeme očuvano je specifično melodijsko kretanje (sejir) mekama bejati. Tako je mekam bejati "izravnani" u temperovani sistem skala, tonski identičan dorskom modusu iz starocrkvenog muzičkog sistema, istovremeno sačuvavši sejir mekama bejati. S obzirom na to da je mala mogućnost da su modusi izvršili utjecaj na tekijjsku ilahiju, apsolutno ukorijenjenu u mekamski muzički sistem, očito je u ovom slučaju riječ o nečemu što bismo mogli nazvati bosanskom varijantom mekama bejati – mekamu bosnejni.

Budući da ništa slično ne postoji u mekamskom muzičkom sistemu, možemo s pravom reći da je bosanska varijacija mekama bejati specifičnost naše muzičke tradicije, a da je ova inovacija nastala u bosanskim tekijama. Najstarija sačuvana melodija realizirana u bosanskom bejatiju jeste melodija Ilhami-babine ilahija *Potlje jednog ne miluj*.

*Džebel kufuru to je brat,
Il sjediti il ležat',
Uzm' od Šejba ti berat.
Allah, Allah aškile. (...)*

*Gledaj dušu i Rabba,
A dunjaluk neka ga.
Ti pogledaj rad Rabba
Allah, Allah aškile...*

U ovom tekstu uočavamo savjete slične onima što Sirrija dijeli u ilahiji *Ako hoćeš derviš bit*, ali je njena melodija drugačija. Kompozicije realizirane u bosanskoj varijanti mekama bejati prepoznajemo i u drugim slučajevima, posebno onim novijeg datuma. U bosanskom bejatiju realizirane su ilahije i kaside *Samo Allah istina je, Kraj Kabe sam ja stajao, U dergahu mog srca...* Stoga možemo reći da je bosanski bejati, oblikovan u tekijama kao zaseban mekam pri porodici bejati, snažno utjecao na popularne ilahije i kaside nastale krajem 20. i početkom 21. stoljeća.

Drugi mekami u tradiciji tekijjske ilahije

U bosanskoj tradiciji tekijjske ilahije zabilježeni su i slučajevi da se u mekamu bejati uče i kaside u čast Pejgambera, što je slučaj s kasidom *Dragi Tabu Mustafa* od Ašik Junuza. U ovoj kasidi ima i čisto didaktičkih momenata (*Ko god Islam uzdigne / svako dobro postigne, / On je lijek za silne / rane ja Resulullah*), pa se ona ne može tretirati dijelom reprezentativnog korpusa tekstova o ljubavi prema Poslaniku. U mekamu bejati moguće je pjevati i o ljubavi, ali postoje mnogo prikladniji mekami za izražavanje čežnje i gorljivog aška. U takve se ponajprije svrstavaju mekami hidžaz i nehavend, u kojima su izučene brojne ilahije i kaside o Poslaniku i njegovom Ehli bejtu, te o Kerbelskoj tragediji. U mekamu hidžaz komponirana je i sačuvana melodija kaside *Ali aba* u kojoj se derviš podsjeća na obligatnost ljubavi prema Ehli-bejtu. U njoj se, također, spominje i kerbelska tragedija, uz zazivanje prokletstva na Jezida ibn Muaviju¹⁴ zbog ubistva hazreti Husejna:

*Neka je lanet sto puta Jezid
krv Husejnovu što dade prolit.*

*Na Kerbelatu poginu za din
i posta šehid unuk Husejin.*

Ova je kasida po melodiji veoma bliska sevda-linkama, što tekijjsku ilahiju naslanja i na profane forme usmene tradicije Bošnjaka. Mekam hidžaz u ovom je slučaju dosta dobar izbor, jer se njime izražava ekstatična ljubav (prema Ehli-bejtu, u ovom primjeru), što se zahtijeva i u samome tekstu (*Za Ali abom imat mehabet / Na obadva je svijeta rahmet*). Ehli-bejt i kerbelski masakr tretirani su i u drugim tekijjskim ilahijama, a jedna od onih koje se u novije vrijeme često uče u bosanskim tekijama u danima Ašure jeste *Zovem te zovem, hej hazret Ali*. Ova se kasida uči u mekamu nehavend, a intervali između pojedinih tonova izuzetno su dugi. Gledajući dužinu trajanja intervala, teško je naći primjer sličan ovome. Sve to, s izuzetno lijepim tekstom, daje posebnu čar ovoj kasidi. Evo nekoliko njenih stihova:

¹⁴ Ovo je jedini poznati slučaj u kojem tekijjska ilahija općenito zaziva prokletstvo na bilo koga, što mnogo govori o ljubavi prema Ehli-bejtu koja se njeguje u našim tekijama.

Savremene obrade

Posljednjih godina na "estradoj" sceni popularne duhovne muzike prepoznajemo i pokušaje obrade klasičnih bosanskih ilahija i kasida. U određenim slučajevima riječ je o veoma kvalitetnim pokušajima. Tako je, naprimjer, Udruženje "Tekija Mesudija" opremilo nekoliko klasičnih bosanskih ilahija u savremeni muzički aranžman. Ovo je udruženje uspjelo na savremen način, uz bogat muzički aranžman, interpretirati neke tekstove ilahija koji su plod autentičnog bosanskog umjetničkog genija, a čiji se originalni tekstovi, pa i melodije, mogu čuti još samo u bosanskim tekijama. Tako su članovi Udruženja "Tekija Mesudija" na CD-u *Bosanske derviške ilahije* snimili tekstove Sirribabe, Abdulvehaba Ilhamije Žepčaka, Arifa Sidkija, Selima Samija i drugih autora koji su pisali ilahije na bosanskom jeziku. Ujedno, riječ je o nekim od najstarijih tekstova ilahija i kasida napisanih na bosanskom jeziku, barem kada je riječ o Ilhamiji i Sirriji. Kao primjer kvalitetno interpretirane kaside može poslužiti Ilhamijina kasida *Ako pitaš za dervise svijeta*, koja je sačuvala svoju autentičnu melodiju i mekam *buseyni* (jedan od mekama iz porodice *beyati*), u kojem je originalno ispjevana, a koja je na CD-u *Bosanske derviške ilahije* muzički oplemenjena uvodnim *taksimom* i solo dionicama koje su razbile jednoobraznost ritma. Ipak, ove su dionice dijelom aranžirane u mekamu *hidžaz*. Samo kombiniranje mekama unutar jedne tonske izvedbe ili, bolje reći, neinsistiranje na jednom mekamu, jedna je od posebnosti bosanske tradicije ilahija i kasida. Važno je primijetiti da se u ovoj izvedbi Ilhamijine kaside pojavljuje višeglasje (oktava u svakom neparnom stihu), a polifonija je neprimjerena tradiciji mekamske muzike, koja je u svojoj osnovi monodijska. Međutim, upravo je tu napravljen odmak od klasičnog načina izvođenja ove kaside, odmak koji njenoj izvedbi daje savremeniji melos.

*Zovem te zovem ja Hazret Ali
dođi i tugu ovu razgali,
srca nam plaču stalno za tobom
za tvojim Hasanom i Husejinom.*

Mekam nehavend ostavio je znatan trag u melodijama tekijjskih ilahija. U nehavendu se uči i Ašik Junuzova kasida *Ilhamom sam sinočja*, što kod slušalaca budi ljubav i čežnju za Poslanikom, a.s. U mekamu nehavend sačuvana je i autentična melodija Selim Samijeve ilahije *Medžlisi zikir*. Riječ je o jednoj od najljepših melodija mekama nehavend u bosanskoj tekijjskoj ilahiji. Sam tekst Selima Samija govori o vrijednosti zikir-halke i mjesta gdje se zikir uči:

*Zakiri svi u halku sjedaju
dunjaluč sav za leđa bacaju,
desno i lijevo lica okreću
srcem gledaju jedno postaju.*

*Nebu visoko dižu se duše
Aršu Rahmanu bliže sve više,
i Selim Sami u zikir halki
nađe i vidje ono najljepše.*

Zanimljivo je da su sve druge tekijjske ilahije koje govore o vrijednosti zikir-halke komponirane u mekamu bejati. Jedini je izuzetak navedena ilahija Selima Samija. Na kraju valja spomenuti da je u korpusu tekijjskih ilahija sačuvano i nekoliko izuzetaka u odnosu na ogromnu većinu tekstova učenih u bejatiju, hidžazu i nehavendu. Riječ je o

jedinstvenim melodijskim primjercima u korpusu tekijjske ilahije učene u Bosni i Sandžaku. Tokom istraživanja tekijjskih ilahija za potrebe ovog teksta prepoznali smo dva¹⁵ takva, za bosansku tekijjsku ilahiju u potpunosti netipična primjera¹⁶. Ilhami-babina ilahija *Dervišluk je čudan rahat* učena je, a uči se i danas, u mekamu *rahat al-arwah*, doista specifičnom mekamu iz porodice *sika*¹⁷. Drugi primjer jeste Ašik Junuzov tekst *A ummet te zove, plače, Muhammed* koja se uči u mekamu *suzinak*, jednom od mekama iz porodice *rest*. Valja naglasiti da je ovo ujedno i jedini primjer tekijjske ilahije kojeg smo prepoznali u korpusu bosanskih

¹⁵ Postoji i treći primjer ilahije koja se ne izvodi u jednom od tri mekama u kojima se inače uče bosanske tekijjske ilahije (bejati, hidžaz i nehavend), ali sam tekst ne spada u red klasičnih tekijjskih ilahija. Riječ je o tekstu *Jučer derviš iz tekije Safvet-bega Bašagića*. Melodija ovog teksta, pisanog po uzoru na bosansku tekijjsku ilahiju, dostupna je tek na jednom snimku na YouTubeu (<https://www.youtube.com/watch?v=G-z0tFLu3zOY>). Ova izuzetna melodija komponirana je u mekamu kurd, u kojem se pjeva i pjesma *Razbolje se šimšir list*. Prema saznanjima autora, ovaj Bašagićev tekst se uči od sedamdesetih godina prošlog stoljeća u kadirijskoj tekiji na Čeljigovićima, a po želji šejha Zakira Bektića.

¹⁶ To ne znači da se radi o jednim netipičnim primjerima ilahija učenih u nekom od mekama mimo bejatija, hidžaza i nehavenda.

¹⁷ Prema saznanjima autora ovog teksta, niti jedna druga ilahija i kasida na bosanskom jeziku ne uči se u ovom mekamu, niti bilo kojem mekamu iz porodice sika. Jedini poznati primjer ilahije učene u mekamu sika jeste *Taleal bedru alejna*, što svakako nije autentična bosanska tradicija.

Kurd Family

Kurd کرد ▶ ◻

Kurd کرد Nahawand نهوند

$\frac{1}{2}$ 1 1 1 $\frac{1}{2}$ 1 1

Ajam عجم

Hijaz-Kar Kurd حجاز کار کرد ▶ ◻

Kurd کرد Nahawand نهوند

$\frac{1}{2}$ 1 1 1 $\frac{1}{2}$ 1 1

Ajam عجم

Rāst Family

Nahawand نهوند Rast راست

1 $\frac{1}{2}$ 1 1 $\frac{3}{4}$ $\frac{3}{4}$ 1

Ajam عجم

Sikah سیکاه

Suznak سوزناک ▶ ◻

Rast راست Hijaz حجاز

1 $\frac{3}{4}$ $\frac{3}{4}$ 1 $\frac{1}{2}$ $1\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$

Sikah سیکاه

Mahur ماهور ▶ ◻

Rast راست Ajam عجم

tekijskih ilahija u kojem nije usklađeno značenje teksta s mekamom u kojem tekst treba učiti.¹⁸

Pitanje zbog čega se tekijska ilahija u Bosni i Sandžaku skoro uvijek uči u mekamima bejati, hidžaz i nehavend, i mekamima iz porodica nazvanih po ovim mekamima, važno je pitanje koje može pomoći i u razumijevanju samog tarikata. Kao što je ranije objašnjeno, mekamom bejati izražava se melanholija uz prizvuk romantike, hidžazom oduševljenje ekstatičnom ljubavlju, a nehavendom sama ljubav i čežnja. Riječ je, dakle, o mekamima aška. Upravo tesavvuf pridaje posebno mjesto ašku, a moglo bi se reći da je ovaj pojam jedan od centralnih pojmova sufizma. Znameniti šejh Ibrahim Efendi (1592–1655/56) u jednoj pjesmi pjeva: *Tesavvuf je, vele, lišiti se halje zemlje*

*i vode odora / Tesavvuf je tijelo od čistote, ispunjeno Svjetlom Gospodara / Tesavvuf je zapaliti luču tog sjajnoga Apsolutnog Svjetla / Tesavvuf je, vele, kad se vatrom aška neprestano plamti i izgara*¹⁹. Kako je neophodno dervise poučiti ašku, što je temeljna osobenost drugog stepena vjeronaučnog znanja kojeg nazivamo tarikat, i melodije tekijskih ilahija komponirane su u mekamima aška. Preko njih derviši upoznaju ljubav i čežnju na razini koja prekoračuje diskurzivni govor.

¹⁸ Tekst ilahije ima prizvuk tuge (*Drž Sandžaka u rukama Alija / Udalji se ka mahseru, odavde, / Hasana, Husejna sebi povede, / a ummet te zove plače, Muhamed...*), a svi mekami iz porodice rest uzrokuju radost i sreću.

¹⁹ *Medžmua: izbor iz turske poezije*, izabrana i s turskog prevela Amina Šiljak Jesenković, Sarajevo, 2017. godine, str. 54.

Literatura

- Ebu Abdullah Muhammed ibn Ismail El-Buhari. *El-Džamius-s-Sahib*, El Kelimeh, Novi Pazar, 2018.
- Habib Hassan Touma, *Music of Arabs*, Hal Leonard Corporation, Milwaukee, 2003.
- Scott L. Marcus, *Modulation in Arab Music: Ethnomusicology*, University of Illinois Press, vol. 36, 1992.

- Aziz Alili, *Kur'anska melodioznost i njene refleksije na kulturnu baštinu Bošnjaka*, Arhiv Fakulteta islamskih nauka, Sarajevo, 2011
- Seid Strik, *Tekijske melodije: Kelamu'l Šifa*, Tekija Mesudija, Busovača – Kiseljak, 2007.
- Amina Šiljak Jesenković, *Medžmua: izbor iz turske poezije*, Sarajevo, 2017.

Abstract

Music Maqams in Tekke Nasheeds

Hamza Ridžal

Sacral music tradition of Bosniaks is completely realised in maqamat – music system of Oriental-Islamic cultural circle. Qur'an, salawat, dhikr, salla and adhan are recited in maqamat. Nasheed and qasida take special place in that sacral music tradition, and amongst them tekke nasheed as authentic expression of Bosniak spirituality and poetic genius. Alike adhan that is recited in Bosnian mosques, nasheeds and qasidas that are recited in our tradition are, without an exception, realised in one of the eight main maqams: Saba, Nahawand, Ajam, Bayat, Segah, Hijaz, Rast and Qurd. The very tekke nasheed is most frequently composed in Bayat, Nahawand and Hijaz maqams, with only several exceptions. The author finds that the Bosnian tradition of tekke nasheed has shaped, in music terms, the special sub-category of Bayat maqam, in this paper referred to as "Bosnayni". The second tone on octave in "Bosnayni" maqam is equalled in tempered system of scale, in terms of tone identical to dorian mode from medieval church music system. At the same time "Bosnayni" has preserved melodic movement (sejir) of Bayat maqam which, without doubt, places this scale into the maqamat system. This paper is especially important because it „reveals“ new sub-category of Bayat maqam, and it points to influence of tekke nasheeds on contemporary nasheeds and qasidas in Bosnian language. Also, this paper is significant due to the fact that this is the first paper written in Southern-Slavic language area that deals with maqamat in tekke nasheed.

Key words: tekke nasheed, tasawuf, maqam, maqamat, music, Bosniak culture, Bayat, Nahawand, Hijaz, Ashik Junuz, Abdulvehab Ilhamija, Abdurrahman Sirrija, Muhammed Mejli, Selim Sami.

